

18. Паламарчук В., Литвиненко О., Паламарчук М. Перспективи розвитку і зміцнення партійної системи в Україні / В. Паламарчук, О. Литвиненко, М. Паламарчук // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – К.: НІСД, 2003. – С. 93 – 104.

19. Гальчинський А., Литвиненко О., Паламарчук В. Проблеми реалізації політичної реформи в Україні / А. Гальчинський, О. Литвиненко, В. Паламарчук // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – К.: НІСД, 2003. – 317 с.

20. "Про Конституційну Асамблею": Указ Президента України від 17.05.2012 // Офіційний вісник Президента України. – 2012. – № 19. – Ст. 404. – С. 4.

УДК 343.211.3

Ю.А. Чеботарьова

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ
І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА
В УКРАЇНІ

В статті розглянуті проблемні питання захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні, невідповідність декларованим механізму і гарантіям їх захисту, реальному становищу.

Ключові слова: *людина, громадянин, загальний правовий статус, механізми захисту, гарантії дотримання прав.*

В статье рассмотрены проблемные вопросы защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине, несоответствие задекларированным способам их защиты реальному положению вещей.

Ключевые слова: *человек, гражданин, общий правовой статус, механизм защиты, гарантии соблюдения прав.*

The paper deals with issues of human rights and freedoms of man and citizen in Ukraine declared disparity mechanism and guarantees their protection, the real situation.

Key words: *man, a citizen, a common legal status, protection mechanisms, guarantees the rights.*

Постановка проблеми. Більше п'ятнадцяти років в нашій державі існують чіткі конституційні гарантії захисту прав і свобод людини і громадянина. У зазначений період була прийнята низка законодавчих актів, які безпосередньо стосуються цієї сфери, і кожен з яких сприяє забезпеченню соціальних стандартів і гарантій, адекватних вимогам світової спільноти відносно забезпечення захисту прав людини і громадянина. В той же час, незавершеність посткомуністичних трансформацій, належного реформування суспільства не дозволяє Україні належним чином реалізувати свій державний правотворчий

потенціал і гідно увійти до співдружності демократичних правових держав - членів Європейського Союзу.

Підставами для існування вищевказаного негативного фактору є невиконання Конституції і законів саме у сфері забезпечення прав людини, що проявляється у зверненнях десятки тисяч громадян до Верховної Ради, Президента, інших інстанцій зі скаргами на неправомірність дій правоохоронних структур, несправедливість і упередженість вироків, необ'єктивність звинувачень слідчих органів, застосування тортур при досудовому слідстві і затриманні.

Крім того, якщо проаналізувати всі ланки українського законодавства на відповідність міжнародним пріоритетам, стандартам і критеріям у сфері гарантування прав людини, можна дійти висновку, що найактуальнішою проблемою для України залишається демократизація основ суспільного життя і інститутів влади, затвердження на практиці принципу верховенства права.

Складається неприваблива панорама справжньої юридичної вахханалії в країні, байдужості і свавілля чиновників щодо народу і його законних прав. І все через те, що в Україні, дотепер відсутній чіткий надійний механізм, який органічно і ефективно з'єднав би всі важливі ланки системи захисту прав людини, реалізації принципу верховенства права.

Стан дослідження. Механізми захисту прав і свобод людини, їх співвідношення з правами і свободами громадянина України завжди носили актуальність і були підґрунтям для науково-теоретичних досліджень вчених-теоретиків права Н.В. Вітрука, В.М. Горшенєва, В.А. Кучинського, О.А. Лукашевої, Г.В. Мальцева, Н.І. Матузова, В.А. Патюліна, Л.В. Петрової, П.М. Рабіновича та інших, використовувалися в роботах вчених-пенітенціаристів А.І. Зубкова, О.С. Міхліна, А.Е. Наташева, М.П. Мелентєва, П.Г. Пономарьова, Г.О. Радова, А.С. Ременсона, В.І. Селіверстова, М.О. Стручкова, В.П. Севастьянова, В.М. Трубникова, І.В. Шмарова, інших вітчизняних та зарубіжних авторів. Крім того, проблемні аспекти прав і свобод людини і громадянина в Україні, на сьогодні жваво обговорюються у засобах масової інформації, телебаченні.

Мета статті полягає у аналізі та оцінці законодавчих актів, що містять норми про основні права та свободи людини і громадянина в Україні, виявлення проблемних питань гарантій і механізму їх захисту.

Виклад основних положень. Розглянемо існуючі в Україні правові аспекти захисту прав і свобод людини та громадянина Укра-

їни через механізми та гарантії їх забезпечення. Так, під гарантіями прав, законних інтересів засуджених розуміється система норм, принципів, умов і вимог, які у своїй сукупності забезпечують дотримання прав та свобод і законних інтересів особи. Захист прав людини і громадянина відноситься до найгостріших проблем української дійсності [1].

Як правильно підкреслюється в літературі, саме в гарантіях прав людини і громадянина, як у фокусі сходяться і досягнення, і серйозні недоліки існуючої правової системи.

Система гарантій прав і свобод людини включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав і свобод. Система гарантій - це ті умови, засоби й методи, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав та свобод людини [2, с. 4].

У практичному житті реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій. Це *спеціальні (юридичні)* гарантії - правові способи і засоби, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, поновлюються порушені права; а також *загальні* гарантії, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від можливих порушень [3; 4].

Із міжнародно-правових документів витікає, що ефективність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина залежить від багатьох чинників: 1) розвитку правових інститутів демократії; 2) стану економіки; 3) засобів розподілу матеріальних благ; 4) ступеня суспільної злагоди; 5) рівня загального і правового виховання і культури населення; 6) правотворчої атмосфери в суспільстві; 7) наявності реальної Конституції; 8) надійного законодавчого забезпечення користування правами і свободами; 9) закріплення в Конституції основних прав і свобод людини, що відповідають міжнародним стандартам; 10) наявності незалежної судової влади у вигляді судів загальної й спеціальної юрисдикції; та інші [5].

Що стосується механізму захисту і гарантій прав людини і громадянина, то він повинен базуватися на таких основоположних принципах, відповідно до яких людині забезпечується право на безпеку і свободу такої якості та рівня, коли людина отримує можливість брати участь в ухваленні рішень, що стосуються її життя і долі, реалізувати свої здібності, особисте і колективне волевиявлення. І начебто, з теоретичної точки зору в Україні саме так держава і забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, але чомусь в цій

сфері порушення набули систематичного характеру. Навіть там, де за всіма законами, і не тільки юридичними, але й моральними, таких порушень не повинно бути, звичайний пересічний стикається з ігноруванням його права на працю і її справедливую матеріальну винагороду, намаганням обмежити право на свободу слова, зазіханням на особисту недоторканність, на повагу людської гідності, права на охорону здоров'я, на достатній життєвий рівень...

Таке становище є причиною суспільної апатії і байдужості, безвідповідальності і безкарності відповідних владних структур, дискримінації і дискредитації демократичних цінностей в суспільстві, істотних проявів авторитарних тенденцій, що неодноразово наголошувалося юристами і соціологами при аналізі настроїв в суспільстві [6].

За обсягом закріплених прав людини Конституція України вважається однією з найдемократичніших не тільки в Європі, але і у світі. Проте Рада Європи систематично указує на необхідність реального надання гарантій дотримання прав людини в нашій державі з підстав недостатньої дієвості механізму реалізації прав, які проголошені в Конституції України.

Вчені відзначають критичний розрив між законодавчим декларуванням прав людини в Україні і їх практичним здійсненням. Виконання законів – особливо в соціальній сфері, постійно ігнорує виконавська влада. У багатьох дослідженнях констатується нечіткість, а часто і повна відсутність юридичних норм, які належним чином регулюють правовий захист. Все це свідчить про незадовільну правозахисну ситуацію в суспільстві без зміни якої, гарантування прав людини і громадянина, проголошене Конституцією України 1996 р., буде остаточно відірване від реального життя. З наведеного випливає, що удосконалення процедур захисту прав і свободи людини і громадянина, залишається на сьогодні однією з найважливіших задач.

Під правовими (юридичними) гарантіями розуміється сукупність правових норм і інститутів, які завдяки своїй загальнообов'язковості дають можливість кожній людині скористатися своїми правами й свободами. Вони встановлюються державою в Конституції, а також у нормах чинного галузевого законодавства, їхньою метою є реалізація забезпечення правовими засобами основних прав і свобод громадян. Усю сукупність юридичних гарантій, які містяться в Конституції України, умовно можна поділити на дві великі групи: універсальні та специфічні [3, с.39].

До універсальних гарантій слід віднести ті з них, які закріплені у ст. 55-64 Конституції. Це: 1) право на звернення до суду; 2) право на

оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; 3) право на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 4) право на звернення до відповідних міжнародних судових органів, міжнародних організацій; 5) право будь-якими незабороненими засобами захищати свої права і свободи; 6) право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної й моральної шкоди, що завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю зазначених органів і осіб; 7) право знати свої права і обов'язки; 8) закони та інші нормативні акти, що визначають права і обов'язки громадян, які не доведені до відома населення у встановленому законом порядку, є недійсними; 9) недопустимість зворотної дії закону в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або відмінюють відповідальність особи; 10) право на правову допомогу; 11) принцип необов'язковості (заборона) виконання явно злочинного розпорядження чи наказу; 12) неможливість бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності за один вид чи за одне й те ж саме правопорушення; 13) індивідуальний характер юридичної відповідальності особи; 14) принцип презумпції невинності людини; 15) неприпустимість відповідальності особи за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів; 16) право підозрюваного, обвинуваченого або підсудного на захист; 17) право засудженого користуватися всіма правами людини та громадянина (за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду); 18) гарантія недопустимості обмеження конституційних прав і свобод, крім випадків, передбачених Конституцією, наприклад в умовах позбавлення волі [3, с. 43].

До специфічних гарантій слід віднести ті, які знайшли своє закріплення у відповідних статтях розділу II Конституції, присвячених основним правам і свободам. Наприклад, гарантіями невід'ємного права кожної людини на життя виступають: ніхто не може бути свідомо позбавлений життя; обов'язок держави – захищати життя людини; кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя й здоров'я інших людей від протиправних посягань. Реалізація права людини на повагу до її гідності гарантується тим, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам. Відповідні гарантії містяться і в інших статтях, присвячених правам і свободам людини та громадянина.

Ці правові гарантії повинні забезпечити найсприятливіші умови, при наявності яких кожна людина мала б можливість реально здійснити свої права й свободи.

Слід пам'ятати, що для реалізації прав і свобод людини потрібно, щоб особа сама бажала цього, а також мала певний рівень правового виховання і правової культури.

Найважливішими передумовами і водночас елементами захисту прав і свобод людини і громадянина в системі гарантій в Україні повинні виступати норми й принципи матеріального та процесуального права, які закріплені в Конституції і які повинні бути реалізовані у чинному законодавстві й судовій практиці. До таких норм, наприклад, належать приписи, що конституційні права й свободи не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; і ін.

На жаль, аналіз правового статусу людини і громадянина в Україні свідчить, що порушення прав людини в нашій країні носять масового і систематичного характеру. Під загрозою знаходиться основоположне природне право – право на життя, про що свідчать багатомісячні затримки з виплатою зарплат (шахтарі, працівники комунальних служб), низькі розміри пенсій, непоодинокі випадки загиблих у Збройних Силах та ін.

Відомі численні факти застосування співробітниками правоохоронних органів при затриманні і слідстві тортур та інших жорстоких і нелюдських або таких, що принижують людську гідність видів поведінки і покарання. Умови тримання в українських СІЗО згідно з міжнародними нормами слід кваліфікувати як тортури.

Масові порушення соціальних і економічних прав приводить також до порушення прав політичних. У відповідь на критику і численні протести громадян слідує все більш жорстка і репресивна реакція влади. Через лобіювання певних законопроектів з'являються спроби тиску на засоби масової інформації (законопроект про кримінальну відповідальність за наклеп), почастишали випадки переслідування і побиття журналістів, реформована судова система, як і раніше, носить яскраво виражений репресивний характер.

З урахуванням викладеного можна дійти **висновку**, що причинами порушення прав людини є низький рівень правосвідомості суспільства в цілому, соціально-економічна криза в країні (через всесвітні чинники), відсутність громадського контролю за діями владних структур, нігілізм у відношенні до права посадовців всіх рівнів, підміна його політичною доцільністю.

У багатьох країнах світу існує досить ефективна система адміністративної юрисдикції, яка відіграє значну роль у механізмі захисту прав людини. В Україні, нажаль, такої системи, у її цілісному вигляді, не існує.

Використана література:

1. Удовенко Г. Права Человека В Украине: О Стандартах И Реалиях //Голос Украины. 2002, № 233 (2984). - 10 Декабря.
2. Букалов А. Стандарты Прав Человека В Украине. Стандарты Прав Человека В Местах Лишения Свободы. //Аспект. Інформаційний Бюлетень №2 (10), 2008.
3. Кушніренко О.Г., Слинько Т.М. Права І Свободи Людини Та Громадянина: Навчальний Посібник /Кушніренко О.Г., Слинько Т.М.. - Х.: Факт, 2001.- 296с.
4. Захист Законних Прав І Інтересів Людини. Нормативна База, Практика Судів: Верховного Суду України, Конституційного Суду України, Європейського З Прав Людини) /Укладач Т.Р. Цицора. За Ред. Бринцева В.Д. - Х., 2006. - 167 с.
5. Международная Защита Прав И Свобод Человека /Сб. Документов. - М.: Юрид. Ком., 2010 - 120 с.
6. Международное Сотрудничество В Области Прав Человека. Документы И Материалы. - Вып. 2. - М.: Междунар. Отношения, 2009 - 98 с.